

ČESKO

STARŠÍ UPRCHLÍCI Z UKRAJINY: JEJICH POTŘEBY A MOŽNOSTI POMOCI

Názory vyjádřené v této publikaci jsou názory autorů a nemusí nutně odrážet názory Mezinárodní organizace pro migraci (IOM). Použitá označení a prezentace materiálů v celé zprávě neznamenají vyjádření jakéhokoli názoru IOM na právní status jakékoli země, území, města nebo oblasti, na jejich orgány nebo na jejich hranice či poměry.

IOM se řídí zásadou, že humánní a spořádaná migrace je přínosem pro migranty i společnost. Jako mezivládní organizace působí IOM společně se svými partnery v mezinárodním společenství s cílem pomáhat při řešení operativních problémů migrace, prohlubovat porozumění otázkám migrace, podporovat sociální a hospodářský rozvoj prostřednictvím migrace a prosazovat lidskou důstojnost a blaho migrantů.

Tato publikace vznikla díky štědré podpoře vlády Spojených států amerických a švédské vlády.

Vydavatel:

Mezinárodní organizace pro migraci
Regionální kancelář pro jihovýchodní Evropu, východní Evropu
Evropa a střední Asie
Dampfschiffstrasse 4/10-11, 1030 Vídeň, Rakousko
+43 1 581 22 22
Webové stránky: <https://vienna.iom.int/>
Kontakt: [ROVienna Data Research-Newsletter@iom.int](mailto:ROVienna>Data%20Research-Newsletter@iom.int)

Mezinárodní organizace pro migraci
Kancelář pro Českou republiku
621/8a Prvního pluku, Praha,
Česko
+420 233 370 160
Webové stránky: <https://czechia.iom.int/>
Kontakt: prague@iom.int

Tato zpráva byla vydána bez formálních úprav IOM.

Titulní foto: Pracovníci IOM představují služby, které nabízí Migrační informační centrum na Slovensku © IOM 2024

Tuto zprávu připravily Oleksandra Kuzmenko a Andrea Svobodová. Data shromáždily Sofiya Abduraimova, Svitlana Fedorova, Anastasia Ibriamova a Oleksandra Kuzmenko.

Citace: Mezinárodní organizace pro migraci (IOM), květen 2024. DTM Česko "Situace starších uprchlíků z Ukrajiny v Česku". Více informací o podmínkách a pravidlech pro vydávání zpráv a informačních produktů DTM naleznete na: <https://dtm.iom.int/terms-and-conditions>

Datum vydání: Červen 2024

© IOM 2024

Některá práva vyhrazena. Tato práce je k dispozici pod licencí [Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivs 3.0 IGO License \(CC BY-NC-ND 3.0 IGO\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/igo/legalcode).*

Další specifikace naleznete v části [Autorská práva a podmínky používání](#).

Tato publikace by neměla být používána, zveřejňována nebo dále šířena pro účely, které jsou primárně určeny pro komerční prospěch nebo peněžní odměnu, s výjimkou vzdělávacích účelů, např. pro zařazení do učebnic.

Povolení: Žádosti o komerční využití nebo další práva a licence zasílejte na adresu publications@iom.int.

* <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/igo/legalcode>

OBSAH

KLÍČOVÁ ZJIŠTĚNÍ	4
ÚVOD	5
ODCHOD Z UKRAJINY A TOUHA PO NÁVRATU	6
SLOŽENÍ DOMÁCNOSTÍ	7
SITUACE V OBLASTI BYDLENÍ	8
ÚČAST NA TRHU PRÁCE	9
ZABEZPEČENÍ PŘÍJMŮ A SOCIÁLNÍ PODPORA T	11
ZDRAVOTNÍ SITUACE A ZDRAVOTNÍ PÉČE	13
SOCIÁLNÍ ZAČLENĚNÍ A ZNALOST ČESKÉHO JAZYKA	15
DOPORUČENÍ	16
ZÁVĚR	17
METODIKA	18
ODKAZY	19

KLÍČOVÁ ZJIŠTENÍ

DEMOGRAFIE

403

ukrajinští respondenti (60 let a více)

78 %

22 %

33 %

jednočlenné domácnosti

74 %

respondentů je starší 65 let

ZDRAVOTNICTVÍ

má vážné zdravotní potřeby

je registrováno u praktického lékaře

73 %

JAZYK

se domluví česky

35 %

30 %

54 %

navštěvovalo jazykové kurzy

BYDLENÍ

47 %

běžné bydlení

53 %

nebytový typ bydlení

54 %

placené

46 %

zdarma

Průměrná částka domácnosti vynaložená na ubytování – 12 375 Kč měsíčně.

ZAMĚSTNANECKÝ STATUS

12 %

Pracuje (zaměstnanec, živnostník, příležitostně)

29 %

pracuje bez písemné smlouvy

pracuje 160 a více hodin měsíčně

50 %

FINANČNÍ SITUACE

54 %

si nemůže dovolit neočekávaný výdaj 2 500 Kč.

63 %

domácnosti má měsíční příjem nižší než 12 500 Kč.

Největší finanční problémy mají ženy, osoby starší 65 let a osaměle žijící osoby.

ÚČAST V MÍSTNÍCH SKUPINÁCH

31 %

koničky

28 %

náboženské přesvědčení

16 %

aktivity přes IC, MIC

8 %

dobrovolnictví

2 %

povolání

1 %

sociální nebo politické důvody

ZÁMĚRY

79 %

by se rádo vrátilo na Ukrajinu.

12 %

bylo vnitřně vysídleno (v rámci Ukrajiny).

5 %

se chystá přestěhovat v rámci Česka nebo do jiné země.

POŽADOVANÁ PODPORA

vedlo alespoň jednu potřebu.

82 %

zdravotní služby (50 %)

finanční podpora (47 %)

ubytování (25 %)

léky (23 %)

ÚVOD

K 1. dubnu 2024 bylo v Česku podle vnitrostátních orgánů registrováno 338 736 uprchlíků z Ukrajiny, kteří žádali o dočasnou ochranu (MV ČR 2024). Jedná se tak o zemi s nejvyšším počtem uprchlíků z Ukrajiny v přepočtu na obyvatele. Jak reagovat na potřeby tohoto nebývale vysokého počtu uprchlíků, z nichž 26 procent tvoří děti, 43 procent ženy ve věku 18 až 65 let a čtyři procenta uprchlíci starší 65 let, se stalo pro státní správu velkou výzvou.

Snaha vlády usnadnit uprchlíkům přístup k základním službám spolu s výraznou podporou českých občanů, ukrajinské diaspory a nevládních organizací byla v prvních měsících klíčová pro zvládnutí této náročné situace.

Hlavní strategií české vlády byl rychlý přechod od „politiky přijímání a ochrany“ k „fázi integrace“ a co nejrychlejšího osamostatnění uprchlíků. Hlavní důraz byl kladen na usnadnění rychlého zapojení na trhu práce, místo například na intenzivní jazykovou integraci. Tato strategie přinesla některé pozitivní výsledky. Z předchozích výzkumů vyplývá, že poměrně vysoký podíl vysídlených osob z Ukrajiny se zapojil na českém trhu práce, a že více než tři čtvrtiny ekonomicky aktivních uprchlíků pracuje. Druhou stranou této mince však je, že mnoho ukrajinských uprchlíků pracuje v nejnepříznivějších pracovních podmínkách, za nízkou mzdu, zatímco jiní uvízli v práci, která je hluboko pod jejich kvalifikací (IOM Česko 2024; PAQ Research a Sociologický ústav AV ČR 2023).

Tato strategie rovněž prokázala své nedostatky při řešení potřeb všech. Data naznačují, že „nutit“ uprchlíky z řad matek s malými dětmi nebo osoby ve věku 60 až 64 let pracovat není ideální řešení. Vycházíme zde z analýzy sekundárních dat o finanční

situaci ukrajinských uprchlíků, která odhalila, že ženy s dětmi a starší uprchlíci patří mezi nejvíce zranitelné a že více než polovina uprchlíků žije pod hranicí efektivní příjmové chudoby (IOM Česko 2024; PAQ Research a Sociologický ústav AV ČR 2023).

Tato zpráva se zaměřuje na starší uprchlíky, tedy na skupinu, která byla v předchozích výzkumech, označena za jednu z nejzranitelnějších (IOM 2024). Adaptace na novou společnost je výzvou pro všechny. Pro starší lidi to může být ještě náročnější (UNHCR 2024). Starší uprchlíci se v procesu stárnutí a integrace setkávají s obtížemi. Proces stárnutí je doprovázen rostoucími nároky na zdravotní péči a udržení přiměřeného příjmu. Úspěšnost integrace se sleduje na základě jazykové adaptace a ekonomické soběstačnosti, což může být pro starší lidi nedosažitelným cílem. U starších uprchlíků je méně pravděpodobné, že budou mít zdroje a příležitosti k tomu, aby si znovu vybudovali svůj život od nuly, jako je tomu u jejich mladších protějšků. Kromě toho se mohou sociální podmínky pro stárnutí mezi zemí vysídlení a hostitelskou zemí lišit (např. v Česku je důchodový věk vyšší).

V důsledku vysídlení se mění role v rodině, starší uprchlíci se stávají v nejzákladnějších úkonech závislími na svých dětech. To může vyvolávat pocity viny (za to, že jsou přítěží) a studu (Hachem et al. 2022).

Cílem této studie je popsat, jak se respondenti přizpůsobují životu ve vysídlení, a identifikovat konkrétní výzvy a rizika, kterým musí čelit. Studie si dále klade za cíl poskytnout zainteresovaným stranám informace o této specifické skupině, které mohou využít pro strategické plánování a navrhování cílené podpory.

ODCHOD Z UKRAJINY A TOUHA PO NÁVRATU

ODCHOD Z UKRAJINY

Většina respondentů pocházela z východních a jižních oblastí Ukrajiny. Šedesát pět procent respondentů pocházelo ze šesti oblastí původu (obvyklého bydliště) před odchodem z Ukrajiny. Jednalo se o tyto oblasti: Charkovská (17 %), Doněcká (13 %), Záporožská (12 %), Dněpropetrovská (8 %), Kyjevská (8 %), Chersonská (7 %). Tyto oblasti jsou nejvíce zasaženy přímými boji (ACLED 2023). Zbývající respondenti (35 %) žili v 19 dalších oblastech v rámci celé Ukrajiny.

Předchozí výzkumy ukazují, že se starší lidé zdráhají vzdát se svého domova, a to i v době války (Bolzman 2014). Představa, že člověk všechno opustí a nebude se moci vrátit na místo, kde strávil tři nebo více desetiletí života, je hluboce znepokojující. Z výpovědí respondentů je nicméně patrné, že pro některé z nich se jednalo o jedinou možnost, a tak ji bez váhání využili.

Během 8 minut jsem musela opustit svůj domov, na tento okamžik nikdy nezapomenu.

Žena, 77 let

Jiní zůstali ve svých domovech do poslední chvíle. Jak ukazují výpovědi našich respondentů, odkládání rozhodnutí odejít může představovat další bezpečnostní riziko.

Mezi respondenty bylo 12 procent těch, kteří byli alespoň jednou vnitřně vysídlení po roce 2014. Tito respondenti bydleli převážně ve východních částech Ukrajiny, kde je vysoká nezaměstnanost a extrémně vysoké ceny bydlení (Světová banka 2024). Rozhodnutí odejít do zahraničí pro ně bylo ovlivněno tamní velmi špatnou ekonomickou a bytovou situací.

Pokud jde o problémy, kterým uprchlíci v současné době čelí, respondenti uváděli, že to, s čím se potýkají v Česku, je zanedbatelné ve srovnání s válečnými hrůzami, které zažili na Ukrajině.

I když žít tady, je pro nás finančně náročné, je to mnohem lepší než žít neustále ve strachu o život.

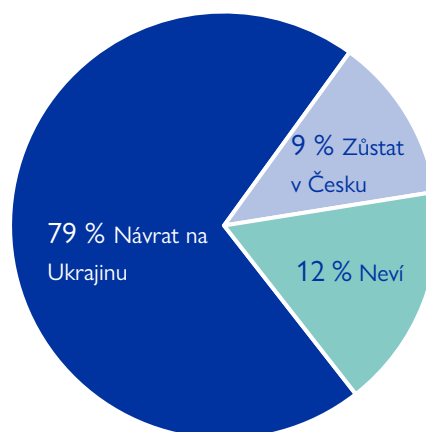
Žena, 66 let

TOUHA VRÁTIT SE DOMŮ

Místo původu respondentů na Ukrajině ovlivňuje nejen jejich zkušenost s válkou a jejich prvotní rozhodnutí odejít, ale patří také mezi hlavní faktory ovlivňující jejich vyhlídky na návrat. Navzdory náročným okolnostem panujícím v místě původu, a skutečnosti, že mnozí respondenti pocházejí z okupovaných území nebo se nemají kam vrátit, vyjádřili silnou víru ve svůj případný návrat na Ukrajinu. Na otázku týkající se jejich blízké budoucnosti však vyjádřili preferenci zůstat v Česku.

Graf 1: Plány do budoucna v dlouhodobém horizontu (%), n=403

SLOŽENÍ DOMÁCNOSTI

Ze 403 respondentů tvoří 33 procent jednočlenné domácnosti a zbývajících 67 procent jsou členové společné domácnosti (většinou příbuzní). Analýza kvalitativních údajů poskytla diferencovanější obraz těchto dvou skupin a ukázala, že situace domácností a rodin starších uprchlíků je velmi různorodá a ovlivněná různými faktory. Na jedné straně ukazuje, že ne všichni respondenti žijící v jednočlenné domácnosti jsou v Česku zcela osamoceni nebo bez podpory příbuzných. Na druhou stranu ne všichni, kteří žijí s dalšími příbuznými, jsou na tom lépe. Zde je velmi důležité sledovat věk, zdravotní stav a ekonomickou aktivitu osoby/osob, se kterou/kterými sdílí domácnost.

V každém případě lze říci, že o většinu starších uprchlíků se starají jejich příbuzní. Buď žijí společně a dělí se o náklady na domácnost, nebo žijí odděleně. Výzkumy ukazují, že podpora rodiny při vysídlení má pro starší uprchlíky zásadní význam, protože zvyšuje kvalitu jejich života (Gaveras et al. 2014). Skutečnost, že o většinu starších uprchlíků se starají jejich rodinní příslušníci, je tedy jistě pozitivním zjištěním. Je však důležité poznamenat, že toto uspořádání může být pro mnoho rodin finančně neudržitelné. Výzkumy navíc ukázaly, že vysídlení ovlivňuje strukturu a velikost uprchlických domácností a může výrazně narušit rodinné vzorce a role, zejména ty založené na pohlaví (Coben, Deng 1998; Pirtskhalava 2015).

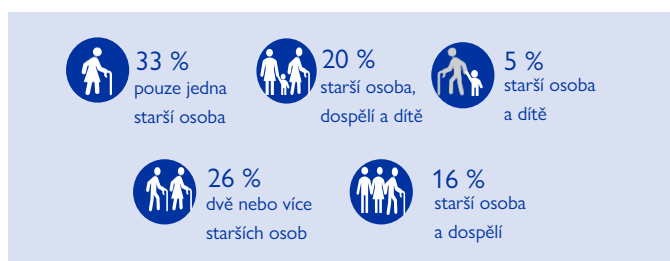
Výsledky této studie ukazují, že mnoho starších uprchlíků bylo schopno žít na Ukrajině finančně nezávislý život a že válka a její následky je učinily závislými na jejich dětech, což vytváří problémy pro všechny zúčastněné. Na jedné straně respondenti vyjadřovali vděčnost svým dětem za veškerou péči, kterou jim poskytovaly, řešily administrativní problémy, doprovázely je k lékaři, braly je na výlety, zařizovaly ubytování a platily účty. Na druhou stranu také zmiňovali, že být pro své děti přítěží vytváří tlak na jejich psychický stav a nutí je zpochybňovat svou sociální identitu.

Z tohoto důvodu se mnoho respondentů, kteří sdílejí domácnost se svými dětmi, snaží pomáhat tím, že se starají o vnoučata nebo shromažďují co nejvíce humanitární pomoci, aby přispěli do rozpočtu domácnosti a usnadnili svým dětem život.

RŮZNÉ TYPY DOMÁCNOSTÍ

Dle údajů z dotazníkového šetření je nejčastější strukturou domácností domácnost s jedním členem (33 %). Dvacet šest procent domácností tvoří dvě nebo více starších osob bez dalších dospělých nebo dětí, zatímco jedna z pěti domácností (20 %) se skládá z jedné starší osoby, jedné dospělé osoby a dítěte. Šestnáct procent zahrnuje jednu starší osobu s jedním nebo více dospělými. V malé části domácností (5 %) je jedna starší osoba s jedním dítětem.

Graf 2: Nejčastější složení domácností, celkem (%), n=403

Zjištění z kvalitativních dat vykreslují přesnější obraz sociální situace v různých typech domácností. Například v případě, že spolu žijí pouze dva starší lidé, je důležité vzít v potaz, zda jeden z nich není zdravotně postižený a závislý na druhém. Potřeba je i rozlišovat mezi těmi, kterým se dostává podpora od rodinných příslušníků, a těmi, kterým se nedostává, v případě, že domácnost vede starší osoba.

Totéž platí pro osoby, které žijí samy. Starší uprchlíci, kteří jsou v Česku bez doprovodu, jsou obzvláště zranitelní, zejména v souvislosti se zvládnutím zdravotních problémů.

Dalším zjištěním vyplývajícím ze studie je, že někteří jedinci, kteří nejsou schopni poskytnout svým rodičům materiální podporu kvůli vlastní složité životní situaci, se je snaží podporovat alespoň psychicky a sociálně.

BYTOVÁ SITUACE

POTŘEBY V OBLASTI BYDLENÍ

Méně než polovina respondentů (47 %) žije v běžném typu bydlení, zatímco 53 procent bydlí v nebytovém typu bydlení.¹ Osoby ve věku 65 let a více žijí častěji v nebytovém typu bydlení než osoby ve věku 60 až 64 let (57 % oproti 43 %). Ti, kteří žijí sami, žijí výrazně častěji v nebytovém typu bydlení než ti, kteří sdílejí domácnost s jinými osobami (77 % oproti 42 %). Ve více než polovině případů (54 %), bez ohledu na typ bydlení, hradí náklady na bydlení sami respondenti nebo jejich rodinní příslušníci (40 % těch, kteří žijí v běžném typu bydlení, a 14 % v nebytovém typu bydlení) a pouze 46 procent bydlí zdarma (39 % v kolektivním bydlení a 7 % v běžném typu bydlení).

Zjištění z kvalitativních rozhovorů naznačují, že ne všichni starší uprchlíci, kteří v současné době pobývají v nebytovém typu bydlení, touží po tom, přestěhovat se do běžného typu bydlení (i když mnozí ano). Důvodem není pouze finanční hledisko (neschopnost uhradit náklady, kauci a případný nábytek), ale také další důvody, které jsme shledali jako specifické pro tuto věkovou skupinu.

Starší lidé se při výběru bydlení řídí různými potřebami. Někteří z respondentů, kteří žijí v nebytovém typu bydlení, a kteří se zdráhají přestěhovat, uváděli potřebu větší stability v životě a strach z neznámého (a neochotu stěhovat se a přizpůsobovat se životu na jiném místě a v jiné lokalitě) a potřebu být obklopeni podpůrnou komunitou (nebo mít přístup k pravidelné sociální podpoře).

VÝDAJE NA BYDLENÍ

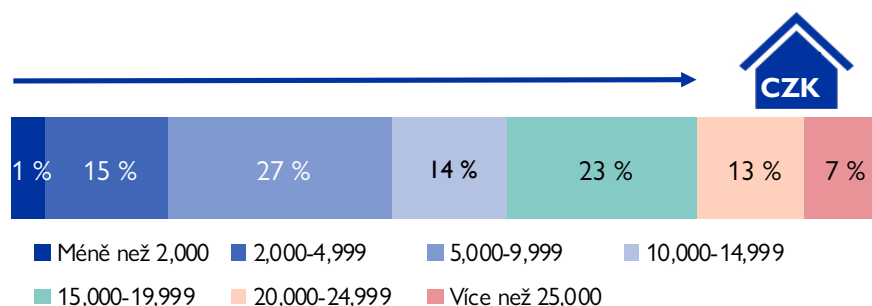
V měsíci předcházejícím rozhovoru utratila větší část domácností respondentů (27 %) za bydlení (nájem nebo hypotéku) a účty (elektřina, plyn, voda atd.) mezi 5 000 a 10 000 Kč. Téměř čtvrtina domácností respondentů (23 %) vyčlenila částku mezi 15 000 a 19 999 Kč, 20 procent domácností respondentů utratilo více než 20 000 Kč a zbylých 16 procent utratilo méně než 5 000 Kč. Nejvyšší částka vynaložená na bydlení byla 36 000 Kč na domácnost a nejnižší 1 502 Kč. Průměrná vynaložená částka byla 12 735 Kč na domácnost respondenta.

Ti, kteří se chtěli přestěhovat do běžného typu bydlení, zmiňovali touhu po větším soukromí, pohodlí a domácím prostředí, možnost připravovat si jídlo a prát prádlo podle potřeby, nikoli podle rozpisu, a možnost přizpůsobit si bydlení podle svého vkusu a potřeb (např. nákup a instalace ortopedických matrací). Za pozitivní faktor ve vztahu k běžnému typu bydlení byla považována také možnost výběru lokality s dobrou dopravní dostupností a přítomností sociálních (a jiných) služeb. Tito respondenti současně uvedli, že velkým přínosem by pro ně bylo, pokud by je v běžném typu bydlení mohl pravidelně navštěvovat sociální pracovník, který by je informoval o změnách v zákonech a pomáhal jim s řešením různých problémů.

Ze zjištění také vyplývá, že složení domácnosti není hlavním faktorem, který ovlivňuje celkovou částku vynakládanou na bydlení. Klíčovou roli při stanovení ceny hrají faktory, jako je typ bydlení (běžné nebo nebytové) a lokalita (městské nebo venkovské oblasti).

Podle některých klíčových informátorů nemusí být samostatné bydlení pro starší (nebo jiné zranitelné) uprchlíky vždy tou nejlepší volbou, protože jejich umístění do běžného typu bydlení může vést k jejich izolaci a může je učinit zranitelnými vůči podvodníkům a šíření dezinformací. Uprchlíci žijící v nebytovém typu bydlení byli podle svých výpovědí také od počátku monitorováni a podporováni různými organizacemi, zatímco ti, kteří žili samostatně, byli častěji přehlíženi.

Graf 3: Celkové měsíční výdaje domácností na bydlení (%), n=187

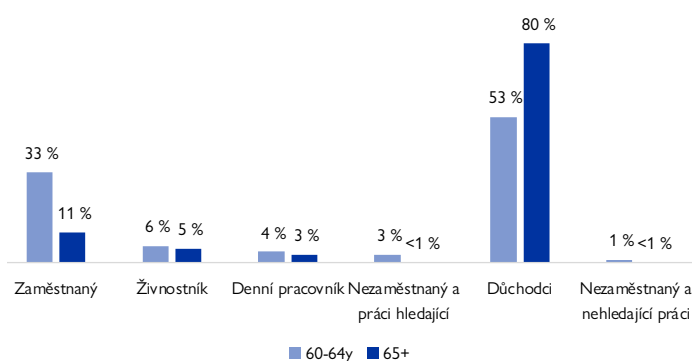
1. Běžným bydlením rozumíme bydlení v samostatných či sdílených bytech nebo ve vyhrazených částech domů, poskytovaných místními obyvateli nebo přáteli.

ÚČAST NA TRHU PRÁCE

SITUACE NA UKRAJINĚ

Před odjezdem z Ukrajiny byla většina respondentů v důchodu: 80 procent osob starších 65 let a 53 procent osob ve věku 60 až 64 let. Téměř polovina respondentů ve věku 60 až 64 let byla na Ukrajině zaměstnána, zatímco pouze 19 procent respondentů ve věku 65 a více let mělo práci. Celkem čtyři procenta byla nezaměstnaná, ale aktivně si hledala práci (graf 4).

Graf 4: Zaměstnanecký status respondentů na Ukrajině před vysídlením, podle věkové skupiny (%), n=403

Vysoká míra nezaměstnanosti na Ukrajině před vysídlením u obou věkových skupin je daná zákonem stanoveným věkem odchodu do důchodu, který je od roku 2021 pro muže i ženy stanovený na 60 let. Dle údajů Pensijního fondu Ukrajiny z dubna 2024 je na Ukrajině 10,2 milionu důchodců (což je 11 % z celkového počtu Ukrajinců), z nichž 73 procent tvoří starobní důchodci. Z celkového počtu důchodců se 2,7 milionu z nich účastní trhu práce (Pensijní Fond Ukrajiny 2024).

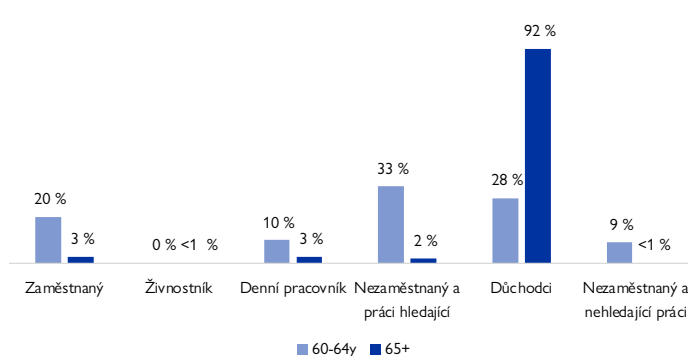
Tři nejčastější povolání na Ukrajině u všech respondentů jsou odborná povolání (37 %), služby a prodej (20 %) a základní profese (13 %). Ženy nejčastěji pracovaly v odborných profesích (46 %), ve službách a prodeji (22 %) a v základních profesích (11 %). Muži nejčastěji pracovali jako obsluha strojů a zařízení, v řemeslných profesích (18 %) a v základních profesích (18 %).

SITUACE V ČESKU

Z analýzy kvalitativních dat vyplývá, že mnoho respondentů by v Česku chtělo pracovat, a to bez ohledu na svůj věk. Faktory, které zvyšují jejich motivaci k práci, jsou následující: potřeba přispět společnosti (začlenit se), potřeba být aktivní a potřeba vydělat si peníze, z důvodu finanční nezávislosti (na státu a rodině) nebo z důvodu finančního zabezpečení (zvýšení schopnosti pokrytí každodenních výdajů). Tyto faktory se často překrývají.

Nicméně pouze 12 procent respondentů bylo v době rozhovoru zaměstnáno, 30 procent osob ve věku 60 až 64 let a 6 procent osob ve věku 65 let a více. Těch, kteří byli nezaměstnaní a aktivně nehledali práci, bylo deset procent. Více než 75 procent respondentů bylo v důchodu (92 % osob starších 65 let a 28 % osob ve věku 60 až 64 let).

Graf 5: Zaměstnanecký status respondentů v Česku po vysídlení, podle věkové skupiny (%), n=403

Z dotazníkového šetření vyplývá, že nejčastějšími povoláními všech respondentů v Česku jsou základní profese (31 %), odborné profese, obsluha strojů a zařízení (17 %) a služby a prodej (17 %). Ženy nejčastěji pracují v základních profesích (37 %), ve službách a prodeji (23 %) a v odborných profesích (20 %). Muži nejčastěji pracují v řemeslných profesích (31 %), jako obsluha strojů a zařízení (23 %), v základních profesích (15 %) nebo v zemědělství a lesnictví (15 %).

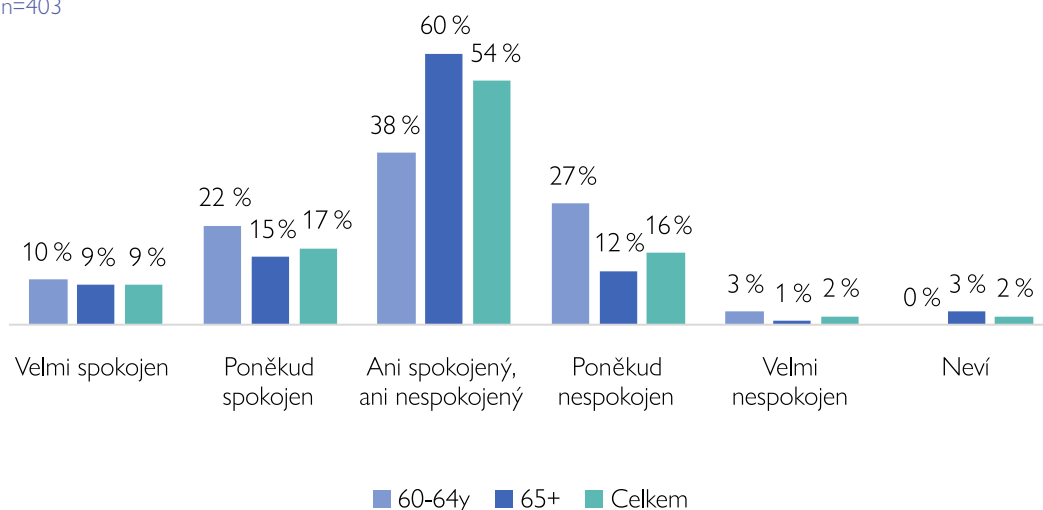
HLAVNÍ PŘEKÁŽKY ZAMĚSTNANOSTI V ČESKU

Osoby, které nejsou zaměstnané a aktivně nehledají práci (n=41), nejčastěji uváděly, že jim v hledání práce brání jazyková bariéra (80 %) nebo zdravotní stav (59 %). Ostatní uváděli jako jednu z překážek povinnosti spojené s péčí o rodinu, jako je péče o děti, starší členy rodiny nebo osoby se zdravotním postižením (17 %). Další 17 procent uvedlo, že jejich kvalifikace nebyla přijata. Patnáct procent uvedlo diskriminaci v zaměstnání, následoval nedostatek pracovních příležitostí (12 %) a nedostatek informací (12 %). Mezi další překážky patřila nedostatečná kvalifikace (5 %), negativní vnímání statusu dočasně chráněné osoby (TP) ze strany zaměstnavatelů (2 %) a jiné faktory (2 %).

SPOKOJENOST SE ZAMĚSTNANECKÝM STATUSEM

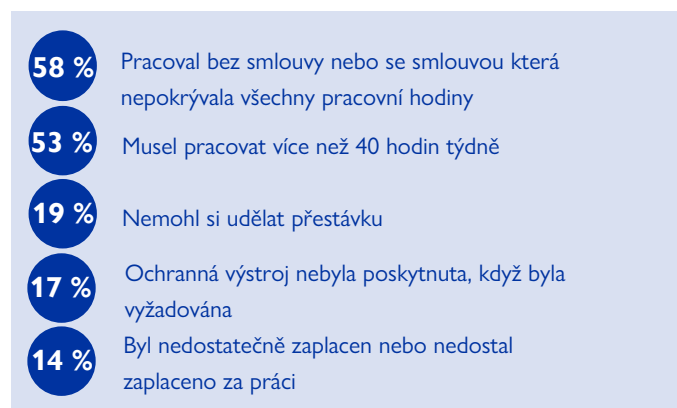
O něco více než polovina respondentů (54 %) uvedla, že není ani spokojena, ani nespokojena se svým současným zaměstnáním. Sedmnáct procent je spíše spokojeno, následuje 16 procent lidí, kteří jsou spíše nespokojeni, devět procent je velmi spokojeno a dvě procenta jsou velmi nespokojena.

Graf 6: Spokojenost se statusem zaměstnání podle věkových skupin a celkem (%), n=403

Z těch respondentů, kteří byli zaměstnáni v Česku, jich 36 v rámci dotazníkového šetření sdělilo podrobnosti k pracovním podmínkám (n=36). Těmi byly nejčastěji práce bez písemné smlouvy nebo se smlouvou, která nepokrývá celou jejich pracovní dobu (58 %) a velmi dlouhá pracovní doba (více než 40 hodin týdně, 53 %).

Graf 7: Problémy, kterým respondenti čelí v práci (%), n=36, (možnost více než jedné odpovědi)

PRACOVNÍ PODMÍNKY

Většina respondentů (71 %), kteří jsou v současné době zaměstnáni v České republice, uvádí, že pracují na základě písemných smluv, zatímco zbývajících 29 procent pracuje bez písemné

smlouvy. Mezi podílem žen a mužů, kteří pracují s písemnými smlouvami, není významný rozdíl (71 % versus 69 %).

Při porovnání v rámci věkových skupin je zřejmé, že respondenti ve věkové skupině 60 až 64 let jsou častěji zaměstnáni na základě písemné smlouvy než respondenti ve věkové skupině 65 let a více (77 % oproti 59 %). Navíc ti, kteří zůstávají v Česku sami, pracují častěji s písemnou smlouvou (75 %) než ti, kteří jsou s dalšími členy domácnosti (69 %).

ODPRACOVANÝCH HODIN ZA MĚSÍC

Polovina respondentů (50 %, n=48) pracuje 160 a více hodin měsíčně. Z toho 30 procent respondentů uvedlo, že pracuje 160 až 180 hodin měsíčně, a 20 procent uvedlo, že pracuje 200 hodin nebo více. Zbývajících polovina respondentů (50 %) uvedla, že pracuje 160 hodin měsíčně nebo méně. V tomto ohledu existují významné rozdíly v rámci věkových skupin. Například ve věkové skupině 60 až 64 let pracuje méně než 160 hodin měsíčně pouze 37 procent respondentů, zatímco u respondentů ve věku 65 let a více je to 79 procent. To lze přičíst faktorům, jako je nedostatek alternativních/méně náročných pracovních příležitostí, předpokládaná delší pracovní doba, a potřeba stabilního příjmu z důvodu absence statusu zranitelnosti a nároku na humanitární finanční pomoc pro uprchlíky ve věku 60 až 64 let.

ZABEZPEČENÍ PŘÍJMŮ A SOCIÁLNÍ PODPORA

FINANČNÍ SITUACE

Přestože někteří starší uprchlíci na tom jsou finančně lépe než jiní, celkově jejich finanční situace zůstává nepříznivá. To lze ilustrovat na skutečnosti, že více než polovina respondentů (54 %) uvedla, že si jejich domácnost nemůže dovolit pokrýt neočekávaný výdaj ani ve výši 2 500 Kč (100 EUR). Z těch, kteří odpověděli, že si mohou dovolit alespoň nějaký neočekávaný výdaj, 33 procent uvedlo, že jejich domácnost může pokrýt neočekávaný výdaj ve výši 2 500 Kč, 19 procent uvedlo, že může pokrýt 5 000 Kč, 11 % může pokrýt 12 500 Kč.

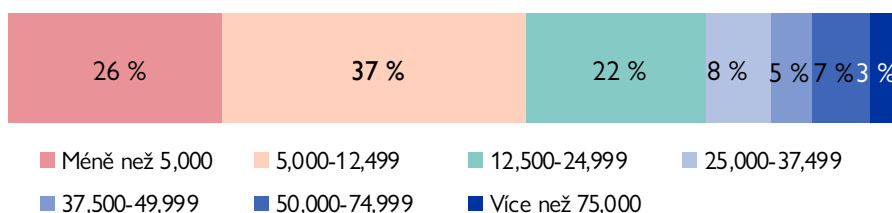
Schopnost pokrýt neočekávaný výdaj ve výši 2 500 Kč se významně lišila podle pohlaví, věkové skupiny a složení domácnosti. Nejnáročnější je situace pro ženy, respondenty starší 65 let a osoby žijící osaměle. Z údajů vyplývá, že 72 procent těch, kteří žijí v jednočlenné domácnosti, nedokáže pokrýt neočekávaný výdaj. Kromě toho jsou v nevýhodě také ženy a respondenti starší 65 let, z nichž 57 procent uvedlo, že nemají možnost takové výdaje pokrýt.

ZDROJE PŘÍJMŮ

Většina respondentů se spoléhala na více než jeden zdroj pokrytí svých životních nákladů. Celkově tři nejčastěji zmiňované zdroje jsou podpora od úřadů (74 %), sociální dávky z Ukrajiny (55 %) a podpora od rodiny (43 %).

Sedmdesát jedna procent respondentů uvedlo přesný měsíční příjem své domácnosti během pobytu v Česku (n=288). Více než třetina respondentů (37 %) tak uvádí, že jejich domácnost má měsíční příjem mezi 5 000 a 12 499 Kč, následuje 26 % těch, jejichž příjem je nižší než 5 000 Kč, a 22 % těch, jejichž příjem je mezi 12 500 a 24 999 Kč. Podíl těch, kteří mají příjem vyšší než 25 000 Kč, činil 15 procent z celkového počtu respondentů, kteří uvedli svůj měsíční příjem.

Graf 8: Celkový čistý příjem domácností v Česku, celkem (%), n=288

PŘÍJMY A VÝDAJE NA UKRAJINĚ

Z těch respondentů (n=363), kteří uvedli přesný měsíční příjem své domácnosti z Ukrajiny, 36 procent respondentů uvedlo, že v předchozím měsíci neměli žádný příjem, zbývajících 64 procent (n=231) uvedlo přesnou částku v rozmezí 1 191 až 17 579 Kč. Sedmdesát osm procent těchto respondentů, uvedlo, že jejich příjem z Ukrajiny byl nižší než 5 000 Kč, zatímco pouze 22 procent uvedlo příjem nad touto hranicí.

Většina respondentů uvedla, že jejich příjem na Ukrajině pochází z důchodů souvisejících s věkem nebo invaliditou. Hodnota průměrného ukrajinského důchodu je výrazně nižší než česká, a proto nezajišťuje dostatečnou finanční nezávislost starších ukrajinských uprchlíků v Česku. Navíc není neobvyklé, že někteří z nich nemají během pobytu v Česku přístup ke svému ukrajinskému důchodu (podle našeho odhadu může jít o více než 30 procent respondentů).

Ačkoli účastníci uvedli, že mají určitý příjem z Ukrajiny, nevyplývá z toho jednoznačně, že jsou schopni jej plně vynaložit na své každodenní výdaje, protože na Ukrajině mají výdaje na nájemné, služby, půjčky, údržbu majetku nebo podporu rodinných příslušníků. Jak vysvětlil jeden ze sociálních pracovníků:

“ Jedna z našich klientek, 64letá žena, která pracuje jako uklízečka, je tak hubená, tak odřená, snaží se ze všech sil vydělat peníze na nájem, ale také posílat peníze svému synovi, který je v první linii. ”

Z těch respondentů, kteří upřesnili výši výdajů na Ukrajině (n=383), 64 procent neutratilo v zemi původu žádné peníze, zatímco zbývajících 36 procent utratilo v měsíci předcházejícím rozhovoru 177 až 25 000 Kč. Z těch, kteří mají výdaje na Ukrajině

(n=139), 56 procent uvedlo, že mají na Ukrajině výdaje nižší než 2 000 Kč. Zbývajících 44 procent těchto respondentů uvedlo výdaje nad touto hranici.

ZAJIŠTĚNÍ PŘÍJMU

Analýza kvalitativních dat ukázala, že starší uprchlíci se často potýkají s problémy při uspokojování svých základních životních potřeb, přestože si zjevně udržují skromný životní styl, kdy utrácejí pouze za nezbytné výdaje.

Nechápu, jak budeme od září platit bydlení, když doplatek na bydlení je 4800 Kč a postel v hotelu teď stojí 7500 Kč. Ale možná to bude od září ještě dražší

Žena, 71 let

Jak již bylo uvedeno, o většinu starších uprchlíků se starají jejich rodinní příslušníci. To však může být náročné, protože finanční situace mnoha uprchlíků není příznivá. V předchozím výzkumu IOM. 31 procent respondentů uvedlo, že není schopno pokrýt své každodenní výdaje, zatímco 53 procent respondentů není schopno pokrýt neočekávaný výdaj ve výši 13 600 Kč (IOM Česko 2024). Navíc podle zjištění PAQ a Sociologického ústavu AV ČR žije 58 % uprchlíků pod hranicí chudoby (PAQ Research a Sociologický ústav AV ČR 2023).

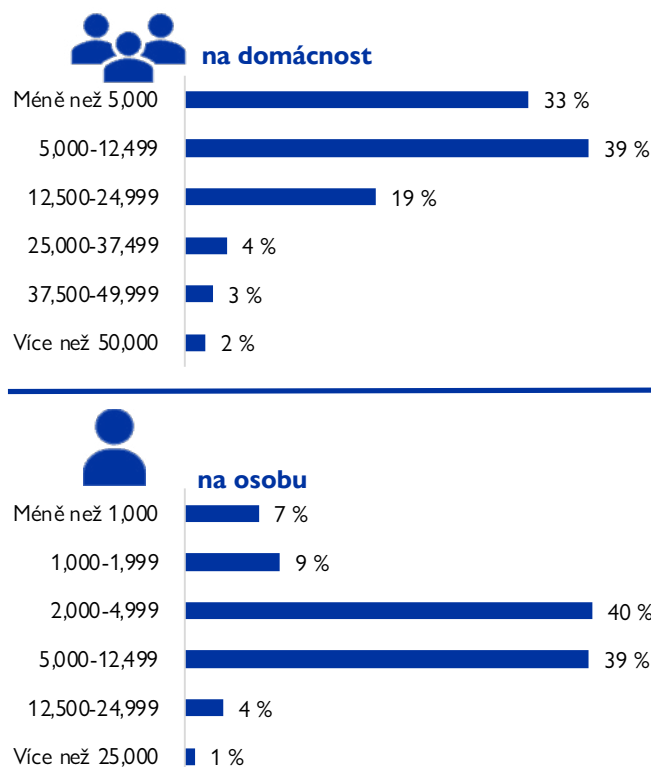
Zjištění vyplývající z této studie nasvědčují, že situace může být komplikovaná zejména pro ty, kteří mají v domácnosti pouze jednoho pracujícího člena rodiny, například kvůli přítomnosti malých dětí nebo postižených či nemocných osob v domácnosti. V případě jednočlenných domácností nebo v domácnostech vedených starší osobou je situace v oblasti finančního zabezpečení závislá na řadě faktorů, včetně míry podpory ze strany rodinných příslušníků a jejich zaměstnaneckého statusu.

S přihlédnutím k výpočtu rozdílu mezi celkovými příjmy na Ukrajině a v Česku a výdaji respondentů na bydlení v Česku a na různé potřeby na Ukrajině lze získat podrobnější představu o jejich finanční situaci. Z údajů vyplývá, že respondentů, kterým zbývá na domácnost mezi 5 000 a 12 499 Kč, je 39 procent.

Následuje 33 procent respondentů, kterým zbývá méně než 5 000 Kč, a 19 procent těch, kterým po uvedených výdajích zbývá částka 12 500–24 999 Kč na domácnost. Zbývajícím devíti procentům respondentů zbývá více než 24 500 Kč na domácnost.

S ohledem na rozdíly ve složení domácností byla vypočítána čistá částka připadající na jednotlivce (na měsíc) po odečtení výdajů v Česku i na Ukrajině. Z nich vyplývá, že větší částí respondentů (40 %) zbývá na osobu 2 000–4 999 Kč, následuje 39 procent, kteří mají k dispozici 5 000–12 499 Kč. Menší část respondentů (9 %) má k dispozici 2 000–4 999 Kč a sedm procent má k dispozici méně než 1 000 Kč. Pouze pěti procentům respondentů, kteří zveřejnili informace o příjmech a výdajích v Česku a na Ukrajině, zbývá (po odečtení nákladů) více než 12 500 Kč na měsíc.

Graf 9: Balance celkových čistých příjmů v Česku a na Ukrajině a výdajů na bydlení, na domácnost a osobu, na měsíc, celkem (%), n=291

Lze konstatovat, že finanční nestabilita, kterou starší uprchlíci v Česku zažívají, je značná. Rozhovory s klíčovými informátory naznačují, že tato skutečnost spolu s nemožností přístupu k potřebné zdravotní péči během jejich pobytu v Česku patří k hlavním faktorům, které mnohé z nich ovlivňují v úvahách o návratu na Ukrajinu.

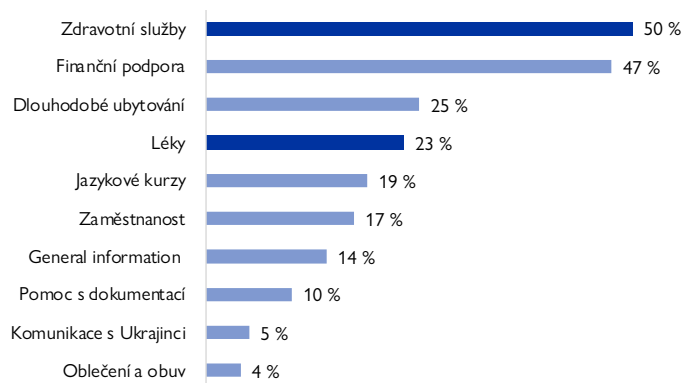
ZDRAVOTNÍ SITUACE A ZDRAVOTNÍ PÉČE

Výzkumy ukazují, že během války a vysídlení se starší lidé častěji potýkají s psychickým strádáním (Loi a Sundram, 2014) a zdravotními problémy (Strong et al., 2015) než běžná populace uprchlíků.

Z dotazníkového šetření vyplývá, že 77 procent respondentů má v domácnosti alespoň jednu osobu se specifickými zdravotními potřebami, včetně sebe. Z těchto domácností (n=311) má 88 procent alespoň jednu osobu v domácnosti s chronickým onemocněním nebo závažným zdravotním stavem, 51 procent má někoho se zrakovým postižením, 45 procent má někoho, kdo má potíže s chůzí nebo se zdoláváním schodů, a 33 procent někoho, kdo trpí depresemi (respondenti volili více než jednu možnost odpovědi).

Potřeba zdravotnických služeb se umístila na prvním místě mezi deseti prioritními potřebami, které respondenti uvedli jako naléhavé. Konkrétně 50 procent z 331 respondentů uvedlo zdravotnické služby, 23 procent pak léky, což je čtvrtá nejčastěji uváděná potřeba.

Graf 10: Deset nejčastějších potřeb respondentů (%), (možnost více než jedné odpovědi), n=331

ZHORŠUJÍCÍ SE ZDRAVOTNÍ STAV

Z kvalitativní části šetření dále vyplynulo, že zdravotní stav mnoha osob je nejen nepříznivý, ale dokonce se zhoršuje. To nelze přičítat pouze faktorů věku, ale také neustálému stresu (souvisejícímu nejen s předmigračním traumatem, ale také s post-migračním stresem, viz Li et al., 2016), který může způsobovat nové zdravotní potíže a zhoršovat staré (Hachem et al., 2012). Tyto

informace spolu s nejnovějšími údaji, které poukazují na výrazný pokles průměrné délky života Ukrajinců, vykreslují neradostný scénář týkající se zdraví ukrajinských uprchlíků (Ministerstvo sociální politiky Ukrajiny 2023).

Na otázku zhoršujícího se zdravotního stavu upozorňovali jak klíčoví informátoři, tak někteří respondenti, kteří hovořili o tom, že se jejich zdravotní stav vážně zhoršil buď již během pobytu ve válečné zóně, nebo později po příchodu do Česka. Další situací, která podle respondentů přispěla ke zhoršení jejich zdravotního stavu, byla nemožnost včasného ošetření, ať už ještě na Ukrajině, nebo později v Česku.

PŘEKÁŽKY A PROBLÉMY V SOUVISLOSTI SE ZDRAVOTNÍ PÉČÍ

Jako odpověď na otázku týkající se překážek a problémů, s nimiž se respondenti setkávají v souvislosti se zdravotní péčí, bylo uvedeno pět nejčastějších překážek, které jsou znázorněny v grafu č. 11.

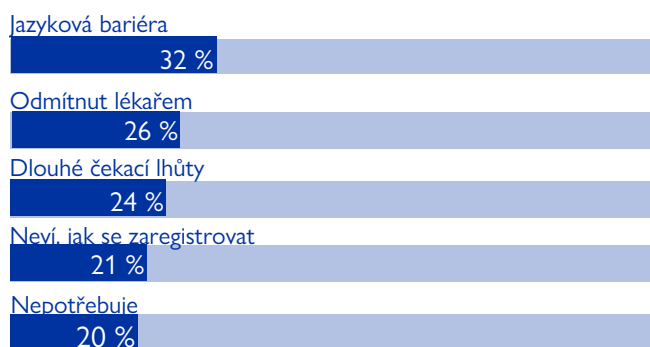
Graf 11: Pět hlavních překážek v přístupu ke zdravotní péči (%), (možnost více než jedné odpovědi), n=300

Dle zjištění z kvalitativní části šetření se respondenti potýkali nejen s jazykovou bariérou, ale také se obtížně orientovali v českém zdravotnickém systému, který je odlišný od ukrajinského.

To může také vysvětlovat, proč se více než čtvrtina (27 %) respondentů doposud nezaregistrovala u praktického lékaře. Zkrátka nevěděli jak. Z rozhovorů s klíčovými informátory také vyplynulo, že starší uprchlíci jsou náchylnější k podvodům a častěji platí neodpovídající částky za poskytované služby. Externí (sociální) podpora proto může mít pro starší uprchlíky zásadní, mající významný dopad na jejich blahobyt. Zejména pokud se jedná o asistenci při řešení jejich zdravotních problémů.

Graf 12: Pět nejčastějších důvodů ne-registrace u praktického lékaře (%), (možnost více než jedné odpovědi), n=107

Pro 32 procent respondentů bylo poněkud obtížné (20 %) nebo velmi obtížné (12 %) navštívit lékaře. Někteří z respondentů, kteří uvedli, že se nemohli nechat ošetřit především kvůli dlouhým čekacím lhůtám, se rozhodli dočasně odcestovat na Ukrajinu, a postoupit léčbu tam. Jednalo se však o specifickou a dostupnější léčbu.

Na druhou stranu se našli respondenti, kteří uvedli, že jejich zdravotní potřeby/situace byly jedním z hlavních důvodů, proč se vůbec rozhodli odjet do Česka. Zde totiž mohli získat komplexní a bezplatnou léčbu, což by nebylo možné, kdyby zůstali na Ukrajině.

Bohužel ne všem respondentům, kteří přijeli do Česka ze zdravotních důvodů, se dostalo potřebné léčby. Buď nemohli najít lékaře, nebo stále čekají na termín vyšetření, přičemž se jejich zdravotní stav dále zhoršuje. Někteří jsou zoufalí, jiní však zmiňují, že pobyt v zemi, kde není válka, jim psychicky velmi pomohl a že to, že se nyní cítí v klidu, je pro ně zásadní.

“ Jediné, co potřebuji, je mír a absence nepokojů, všechny ostatní problémy lze vyřešit, jen aby nebyla válka. ”

Žena, 63 let

Dalším problémem, který respondenti uváděli v souvislosti se zdravotní péčí, byla nutnost spoléhat se na léky z Ukrajiny. K tomu docházelo buď tehdy, když se nemohli dostat k praktickému lékaři nebo ke svému obvyklému typu léku, který není v Česku uznáván a/nebo prodáván. Léky si proto někteří obstarávali přes příbuzné nebo známé na Ukrajině.

Mezi další diskutované problémy patřila závislost na sociální/zdravotní péči v místě bydliště, která respondentům ztěžovala přestěhování do vhodnější lokality/ubytování (v případě potřeby). Zmíněny byly rovněž problémy s neuznáním invalidity (v Česku) a specifické problémy týkající se osob žijících v nebytovém typu bydlení, nevhodném pro pobyt osob se zdravotním postižením. Velmi specifický problém uvedli dva respondenti, kteří vyjádřili velké obavy v otázce zajištění toho, aby jejich těla byla po smrti repatriována na Ukrajinu.

Závěrem je třeba poznamenat, že ne všichni respondenti ve věkové skupině 60 let a více mají zdravotní problémy, přičemž někteří jsou i velmi aktivní. Ačkoliv dotazy ohledně zdraví byly směřovány na problematické situace, respondenti zmiňovali i pozitivní zkušenosti se českou zdravotní péčí.

MENTÁLNÍ ZDRAVÍ A OSAMĚLOST

Další důležitý zdravotní problém, který vyplynul z rozhovorů, se týká duševního zdraví, které může být v případě uprchlíků z Ukrajiny obzvláště křehké (33 % respondentů má v domácnosti alespoň jednu osobu, která trpí depresí, včetně sebe sama) (více také Hachem et al., 2022). Ačkoli samotní respondenti se o duševním zdraví vždy otevřeně nevyjadřovali, výzkumníci, kteří vedli rozhovory, si často všimli, že lidé jsou ve velkém stresu, přičemž někteří plakali.

Jeden z klíčových informátorů také uvedl, že v případě, že se v rámci komunitního klubu, organizovaného pro starší uprchlíky, nevěnují konkrétnímu tématu nebo činnosti, mají starší lidé tendenci nechat se pohlit negativními emocemi a myšlenkami. Tyto pocity pramení z jejich nejisté a zdánlivě beznadějně situace, kdy pro sebe nevidí žádnou budoucnost. Respondenti se často bez ohledu na to, zda byli v Česku sami, nebo s rodinou, potýkali s pocity osamělosti a ztráty. Hovořili o ztrátě přátel, rutiny, kořenů a své budoucnosti, žili zkrátka ve stavu permanentní nejistoty („liminality“) a nevěděli si rady s tím, jak by mohli začít znovu.

SOCIÁLNÍ ZAČLENĚNÍ A ZNALOST ČESKÉHO JAZYKA

SOCIÁLNÍ KONTAKTY

Většina starších uprchlíků pobývá v Česku s dalšími rodinnými příslušníky, kteří pro ně jsou důležitým zdrojem sociálních kontaktů a podpory. Naopak osoby, které prošly odloučením od rodiny, mohou prožívat velký stres, což komplikuje jejich integraci do české společnosti. Bez ohledu na to výzkumná zjištění ukazují, že obě zmíněné skupiny mohou zažívat sociální izolaci nebo pocity osamělosti. Udržování vztahů s lidmi mimo rodinu, zejména s příslušníky majority, pro ně proto může být přínosné. V dotazníkovém šetření 55 procent respondentů (n=223) uvedlo, že jsou zapojeni do různých typů skupin nebo sdružení, ať už osobně, nebo virtuálně. Zbývajících 45 procent respondentů uvedlo, že do žádné skupiny nepatří.

Graf 13: Zapojení respondentů do různých typů skupin nebo sdružení, celkem (%), n=403

Kvalitativní zjištění ukazují, že zapojení do aktivit a organizací/skupin je u některých respondentů velmi pravidelné. A že nevládní, dobrovolnické, diasporické nebo náboženské organizace v životech starších uprchlíků hrají významnou roli, protože jim poskytují zdroj sociální, ekonomické a kulturní podpory. Kromě toho jim účast na různých aktivitách pomáhá najít si své místo ve společnosti a zažít pocit „zakořenění“.

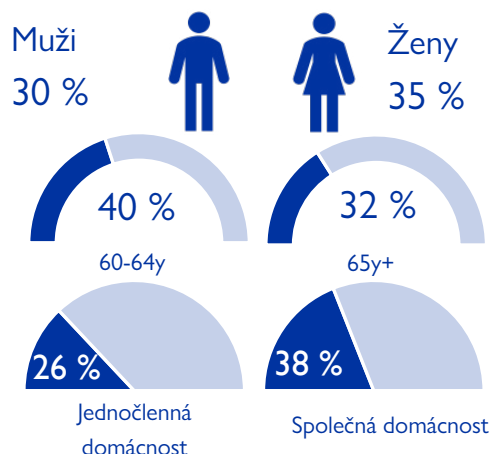
JAZYKOVÉ ZNALOSTI

Učení se jazyku hostitelské země je důležité a může usnadnit některé aspekty integrace. Je předpokladem nejen pro nalezení vhodného zaměstnání, ale také pro zvládnutí každodenních

problémů a budování vztahů s majoritou. Naše zjištění naznačují, že pro uprchlíky, kteří se nacházejí ve stavu neustálé dočasnosti, může být obtížné motivovat se k učení nového jazyka. To platí zejména pro starší uprchlíky, kteří se častěji chtějí vrátit domů a méně často pracují (nebo jsou pod tlakem, aby pracovali). Je také pravděpodobnější, že budou mít problémy s učením a méně sociálních kontaktů, které by jim jazykové znalosti mohly pomoci zlepšit.

Třicet čtyři procent respondentů uvedlo, že umí mluvit česky. Jak ukazuje následující graf (14), existují zde přitom rozdíly podle věku a pohlaví a také mezi těmi, kteří žijí sami, a těmi, kteří žijí s dalšími lidmi (ve skupině).

Graf 14: Znalost českého jazyka podle pohlaví, věkové skupiny a složení domácnosti (%), n=403

JAZYKOVÉ KURZY

Z celkového počtu respondentů (n=403) navštěvovala jazykové kurzy téměř polovina (46 %), zatímco více než polovina (54 %) se jich neúčastnila. Mezi jednotlivými věkovými skupinami nebyly zjištěny výraznější rozdíly. Výraznější rozdíl je při porovnání těch, kteří jsou v Česku sami nebo ve skupině (52 % oproti 46 %). Také ženy navštěvují jazykové kurzy častěji než muži (52 % oproti 26 %). Ti, kteří neovládají český jazyk a nenavštěvují jazykové kurzy, nejčastěji uvádí, že důvodem je: složitost jazyka (52 %), učení se na vlastní pěst nebo s pomocí členů domácnosti (42 %) a nedostatek času (18 %).

DOPORUČENÍ

Na základě výsledků předložené studie byla formulována doporučení zaměřená na zlepšení situace starších uprchlíků v České republice. Tato doporučení by mohla být podkladem pro budoucí opatření a iniciativy, v rámci řešení potřeb této často opomíjené demografické skupiny. Současně připomínáme důležitost zapojení starších uprchlíků do tvorby opatření sociální podpory, politik a programů přizpůsobených jejich potřebám. Dále se navrhuje, aby přijatá opatření zaujala vůči finančně znevýhodněným starším uprchlíkům integrační přístup zaměřený na všechny starší osoby v Česku, trpící nebo ohrožené chudobou.

SOCIÁLNÍ ZAČLENĚNÍ A INFORMACE

Je nanejvýš důležité zajistit, aby se staršími uprchlíky bylo podle Lex Ukrajina zacházeno spravedlivě. Doporučuje se, aby byli osvobozeni od požadavků na práci/studium při legalizaci pobytu. Doporučuje se vypracovat na míru šité integrační strategie, které by měly zahrnovat podporu sociální práce v terénu, interkulturní práce a jazykových kurzů. Je nutné předcházet sociálnímu vyloučení, a to prostřednictvím realizace kulturních aktivit a podpory přístupu ke všem typům sociálních služeb s vyškoleným personálem. V rámci boje proti předsudkům by měly být realizovány celonárodní informační kampaně.

FINANČNÍ SITUACE

Je nezbytné zajistit, aby byl český systém sociální podpory dostupný ukrajinským uprchlíkům. Proto by se měla urychlit integrace starších uprchlíků do českého národního systému starobních důchodů, včetně navýšení ukrajinských důchodů na úroveň českého minima. Podpora by měla být rozšířena i na uprchlíky ve věku 60 až 64 let, kteří by měli být zahrnuti mezi zranitelné skupiny. Kromě toho by pro tyto osoby mělo být zachováno poskytování materiální podpory, jako jsou potravinové a hygienické balíčky.

ZDRAVÍ

Doporučuje se zachovat přístup uprchlíků k veřejnému pojištění a zajistit příspěvky na náklady na léky pro uprchlíky z řad zranitelných skupin. Podpořit duševního zdraví prostřednictvím dostupných psychologických služeb a služeb krizové intervence. Zahájit informační kampaň o českém systému zdravotní péče se zapojením ukrajinské diaspory. Poskytnout podporu při převozu zemřelých osob na Ukrajinu. Vyškolit zdravotnický personál v oblasti interkulturního porozumění a tlumočnických služeb. Podpořit ukrajinské zdravotníky jazykovými kurzy. Vytvořit na komunitní úrovni systémy pro identifikaci starších osob a jejich nasměrování na služby. A iniciovat projekty zaměřené na komunitní zdravotnické pracovníky v oblasti péče o závislé starší uprchlíky.

PROVÁDĚNÍ POLITIK ZALOŽENÝCH NA DATECH

Je třeba iniciovat a financovat výzkumné projekty zaměřené na starší uprchlíky, které zkoumají mezigenerační vztahy, změnu rodinných rolí během vysídlení a možnosti trvalých řešení. Doporučuje se zavést pravidelný sběr a analýzu dat o uprchlících, podle věku, pohlaví a zdravotního postižení, s cílem informovat o politikách a programech, se zvláštním zřetelem na potřeby starších uprchlíků, kteří jsou často přehlíženi.

BYDLENÍ

Doporučuje se pokračovat v nabídce bezplatného nebo dotovaného hromadného bydlení pro starší uprchlíky se zajištěním pravidelné přítomnosti sociálních pracovníků. Prosazovat minimální materiální standardy a domovní řád v ubytovacích zařízeních pro uprchlíky, případně je začlenit do smluv se soukromými vlastníky nebo do projektů dotovaného bydlení. Vyhnout se umísťování starších uprchlíků do odlehlých lokalit s absencí dopravních a sociálních služeb z důvodu předcházení sociálnímu vyloučení. Zlepšit mapování držitelů dočasné ochrany, kteří potřebují pomoc s bydlením po září 2024. Zajistit bezbariérové a důstojné ubytování pro osoby s vážnými zdravotními problémy a zdravotním postižením.

ZÁVĚR

Ačkoli je zranitelnost starších uprchlíků v humanitárním kontextu všeobecně známá, výzkumy zaměřené na tuto specifickou věkovou skupinu v kontextu vysídlení chybí. Cílem této smíšené studie bylo prozkoumat situaci starších uprchlíků v Česku se zaměřením na jejich sociální, zdravotní a ekonomickou situaci a navrhnout doporučení, která by mohla být užitečná pro tvorbu politik a programů, které se této skupiny uprchlíků přímo dotýkají.

Studie upozorňuje na problémy spojené s ekonomickou soběstačností a jazykovou adaptací, které mohou být pro mnoho starších uprchlíků obzvláště problematické. To platí zejména u těch, kteří se potýkají se zdravotními problémy, což je poměrně běžné. V důsledku toho jsou tito lidé často závislí na vnější podpoře, která může být finanční, sociální nebo obojí.

Ve většině případů jim tuto podporu poskytují rodinní příslušníci. Je však také mnoho těch, kteří se na tuto podporu spolehnout nemohou nebo jen v omezené míře. Přenesení odpovědnosti za starší rodinné příslušníky na mladší je navíc neudržitelné řešení, protože mnoho mladších uprchlíků se vysídlením stává rovněž zranitelnými.

Podpora ze strany státu a organizací občanské společnosti je proto klíčová, zejména pokud jde o dotované bydlení, které je pro mnoho uprchlíků jedinou dostupnou možností. Stejně tak je velmi důležitá finanční podpora (ve formě sociálních příspěvků) a sociální podpora (ve formě sociální pomoci, tlumočnických služeb). V neposlední řadě by byly velmi cenné sociokulturní, komunitně orientované aktivity, které mohou mít pozitivní dopad na pohodu starších uprchlíků a mohou zabránit jejich sociální izolaci.

Bez této podpory budou mnozí čelit sociálnímu vyloučení a chudobě (nebo se do nich ještě více propadnou), rychle se zhoršujícímu zdravotnímu stavu nebo bezdomovectví, což bude mít v konečném důsledku negativní dopad na české sociální a zdravotnické systémy. Mohou být také nuceni vrátit se na Ukrajinu, i když to pro ně může být životu nebezpečné.

Přestože starší uprchlíky popisujeme jako zranitelné, chceme popřít ageistický stereotyp, který je vykresluje jako slabé a bezmocné. Výsledky této studie jasně ukazují, že starší uprchlíci mají silnou touhu přispívat společnosti a být soběstační. Jejich neschopnost tak činit však může vést k pocitům viny a toho, že jsou přítěží, což může mít velmi negativní dopad na jejich psychický stav.

V kontextu integrace se přínos pro společnost nejčastěji měří ekonomickou soběstačností. Předkládaný výzkum ukazuje, že mnoho starších uprchlíků, bez ohledu na jejich věk, chce pracovat. Přesto to pro ně není vždy snadné. Zaměstnavatelé se často zdráhají zaměstnávat starší lidi, a když už je zaměstnají, jde většinou o fyzicky náročnou práci. Ti, kteří nepracují, často pečují o děti nebo postižené členy rodiny. Jiní se zapojují do komunitních aktivit, připravují jídlo nebo se starají o děti nepříbuzných uprchlíků. Je proto důležité uznat i tento druh společenského přínosu a přemýšlet o tom, jak starší uprchlíky, kteří mohou přispět různými způsoby, více zapojit, což bude v konečném důsledku prospěšné pro všechny.

METODIKA

Cílovou skupinou tohoto výzkumu jsou ukrajinští uprchlíci ve věku 60 let a více. Výzkum byl proveden smíšenou metodou kombinující prvky kvantitativního a kvalitativního výzkumu, z důvodu snahy o hlubší porozumění výzkumnému problému a prevenci ztráty informací.

Kvantitativní a kvalitativní údaje byly shromažďovány (a analyzovány) současně prostřednictvím dotazníkového šetření „DTM“, mapujícího záměry, potřeby a problémy v oblasti integrace, a pomocí doplňujících otevřených otázek zaměřených zejména na rodinnou situaci, potřeby zdravotní péče a finance. Odpovědi na otevřené otázky zaznamenávali výzkumníci písemně přímo během rozhovorů nebo po jejich skončení.

Sběr dat byl dále obohacen o osm rozhovorů s klíčovými informátory. Jednalo se o sociální a interkulturní pracovníky a jednoho integračního koordinátora, kteří zastupovali obecní úřady a neziskové organizace (dále jen "NNO") a kteří poskytli cenné informace týkající se jejich zkušeností s cílovou skupinou.

Sběr dat probíhal v období od 13. února do 28. března 2024 a jeho výsledkem bylo 403 dotazníkových šetření se staršími uprchlíky z Ukrajiny. Ve 128 případech byly během kvalitativní fáze dotazování shromážděny další doplňující informace.

Údaje uvedené v tomto dokumentu jsou reprezentativní pro osoby dotazované v zahrnutých lokalitách a v uvedeném časovém rámci. Výběr respondentů byl cílený, se snahou oslovit co nejširší spektrum respondentů z hlediska bydlení, zaměstnání a situace domácnosti.

Rozhovory byly prováděny v ukrajinštině a ruštině vyškolenými zástupci DTM IOM (jednalo se o ženy) pomocí mobilní aplikace. Rozhovory byly anonymní a probíhaly osobně s jednotlivými respondenty, kteří po krátkém představení dali souhlas k rozhovoru. Rozhovory byly vedeny pouze se staršími dospělými (60 let a více).

Analýza je doplněna informacemi z přehledu sekundárních dat a analýzou primárních dat z veřejně dostupných statistik.

KLÍČOVÉ POJMY A KONCEPTY

Dočasná ochrana je nouzový mechanismus Evropské unie (EU), který se aktivuje za výjimečných okolností hromadného příchodu osob a poskytuje kolektivní ochranu vysídleným osobám ze zemí mimo EU. Směrnice o dočasné ochraně byla přijata v roce 2001 a poprvé ji Evropská rada aktivovala 24. února 2022 v reakci na ruskou invazi na Ukrajinu.

Lex Ukrajina je český legislativní balíček, který zavádí podmínky pro udělení dočasné ochrany spolu s klíčovými opatřeními v oblasti přístupu ke zdravotnímu pojištění, trhu práce a vzdělávání, jakož i humanitární příspěvky a příspěvky na bydlení pro uprchlíky a poskytovatele ubytování.

Starší osoba/uprchlík — Organizace spojených národů (OSN) definuje starší osobu jako osobu starší 60 let. Pojem stárí je však v různých kulturních a sociálních kontextech chápán a definován různými způsoby. Vlády často používají k definici „staršího člověka“ věk odchodu do důchodu (např. 65 let), který by měl odražet průměrnou délku života v dané zemi. Na Ukrajině, kde je střední délka života jedna z nejnižších, zejména u mužů, a prudce klesá, je věk pro nárok na sociální dávky 60 let. V Česku je věk odchodu do důchodu 65 let.

Domácnosti starších osob/starší osoby v čele domácností — pojmy se vztahují na domácnosti složené výhradně z osob starších 60 let nebo starších osob s dětmi.

ODKAZY

- ACLED. 2023.
[Seznam sledovaných konfliktů. 2023 Ukrajina: Hrozící eskalace války v jejím druhém roce.](#)
- Cohen, R., Deng, F.M. 1998.
[Masses in Flight. The Global Crisis of Internal Displacement. Displacement Effects on Gender Roles, and Family Structure : Muslim Meskhetians in the USA.](#) Washington, D.C.: Brookings Institution Press
- Gaveras EM, Kristiansen M, Worth A, et al. 2014.
[Social support for South Asian Muslim parents with life-limiting illness living in Scotland: a multiperspective qualitative study](#)
- Hachem, S., et al. 2022.
[Older people tend to be invisible: a qualitative study exploring the needs and inclusion of older Syrian refugees in the context of compounding crises in host country.](#) Lebanon. Hachem, S., Ali, S., Al Omari, S., Chahine, M., Fahme, S., Sibai, A. Conflict and Health.
- Loi, S., & Sundram, S. 2014.
[To flee, or not to flee, that is the question for older asylum seekers.](#) *International Psychogeriatrics*, 26(9), 1403–1406.
- Ministerstvo sociální politiky Ukrajiny. 2024a.
[Pensijní fond Ukrajiny.](#)
- Ministerstvo sociální politiky Ukrajiny. 2024b.
[Ministry of Social Policy of Ukraine. Discussion of draft regulations — Ministry of Social Policy of Ukraine \(msp.gov.ua\)](#)
- PAQ Research a Sociologický ústav AV ČR. 2023.
[Integrace uprchlíků na trhu práce a v bydlení. Hlas Ukrajinců – červen 2023.](#) Šafářová, Kateřina; Kavanová, Martina; Skvrňák, Michael; Marková, Lucie; Kunc, Michal; Prokop, Daniel.
- Penninx, R., Garcés-Mascareñas, B. 2016.
[The Concept of Integration as an Analytical Tool and as a Policy Concept.](#) In: Garcés-Mascareñas, B., Penninx, R. (eds) *Integration Processes and Policies in Europe.* IMISCOE Research Series. Springer, Cham.
- Pirtskhalava, E. 2015.
[Vliv výsídlení na genderové role a strukturu rodiny: Muslimští Meschetové v USA.](#) *Sociologie a antropologie*, 3(10), 539-549.
- Mezinárodní organizace pro migraci (IOM). 2024.
[DTM Česko: „Socioekonomická situace uprchlíků z Ukrajiny – Výroční zpráva 2023“.](#) IOM, Česko.
- Strong, J., Varady, C., Chahda, N., Doocy, S., & Burnham, G. 2015.
[Health status and health needs of older refugees from Syria in Lebanon.](#) *Conflict and Health*, 9(1), 12.
- Burnham, G. (2015).
[Health status and health needs of older refugees from Syria in Lebanon.](#) *Conflict and Health*, 9(1), 12.
- UNHCR. 2024.
[Příručka. AGE, genderová diverzita. Starší uprchlíci.](#)
- Světová banka. 2022.
[Ukrajina - třetí rychlé posouzení škod a potřeb \(RDNA3\): Únor 2022 – prosinec 2023](#) Washington, D. C.: World Bank Group.

DTM

Displacement Tracking Matrix (DTM) je systém pro sledování a monitorování vysídlení a mobility obyvatelstva. Dotazník byl navržen tak, aby zachytil hlavní vzorce vysídlení – zemi původu a region – v případě uprchlíků jakékoli národnosti, kteří odešli z Ukrajiny kvůli válce. Zachycuje demografické profily respondentů a členů skupiny, s nimiž případně cestují; zjišťuje jejich záměry ve vztahu k zamýšlené destinaci a vyhlídky na setrvání v zemi, kde je realizováno šetření/prvního přijetí; shromažďuje informace týkající se nejnaléhavějších potřeb, vyjádřených v době konání rozhovoru.

Od začátku války na Ukrajině bylo v zemích sousedících s Ukrajinou a v dalších zemích, které byly obzvláště zasaženy příchodem migrantů a uprchlíků z Ukrajiny, aplikováno několik nástrojů IOM pro DTM.

Další informace naleznete na adrese:

<https://dtm.iom.int/responses/ukraine-response>